

BAÑOS ARABES EN EL PAIS VALENCIANO

GRUPO DE ESTUDIO
"URBANISMO MUSULMAN"

M. de Epalza / E. A. Llobregat / R. Azuar
Ruiz / P. J. Lavado / M. Bevià / J. Ivars Pérez /
J. A. Gisbert / C. Boigues / M. González Baldoví

GENERALITAT VALENCIANA
CONSELLERIA DE CULTURA, EDUCACIÓ I CIÈNCIA

ELS BANYS ÀRABS DE XÀTIVA I ELS SEUS RAVALS

Marià González Baldoví

Imprime: ARTES GRAFICAS VICENT
Depósito Legal: V-2401-1989
I.S.B.N.:84-7579-817-9

ELS BANYS ÀRABS DE XÀTIVA I ELS SEUS RAVALS

Aran de la mort d'Almansor s'inicia un període de guerra civil que desemboca en el saqueig de Còrdova l'any 1010. Una part de la classe militar, noblesa palatina i intellectuals que fugien de la capital passaren a residir a Xàtiva, convertint-la, durant alguns anys, en escenari de rebelions polítiques. Les notícies que d'aleshores tenim sobre la ciutat són escasses i fragmentàries. Tanmateix, el fet de ser considerada idònia per hostes tan reixits ens permet d'advertir algunes de les característiques que hauria de reunir:

- Una situació geopolítica favorable, prop de la frontera d'Al-Andalus i controlant una via de comunicació clau.
- Una muralla protectora per tal d'oferir seguretat als refugiats.
- Caldria que disposés de suficient entitat demogràfica com per a mantenir els serveis mínims que feren possible l'estada e individus de classe social elevada i el seu seguici.

Partint d'aquestes lògiques condicions conclourem que Xàtiva, a les primeries del segle XIe havia de ser un nucli urbà desenvolupat, ben comunicat, prou poblat i dotat d'una convenient infraestructura militar, comercial, religiosa i de serveis. Disposaria ja de tanca fortificada, mesquita aljama, manufactures diversificades, banys, socs, alcaiceria, etc. Sols en un context urbà altament complex i refinat té sentit la frase escrita per Ibn Hazam a l'inici del seu llibre *El Collar de la Coloma*: "La teua carta m'arribà des de la ciutat d'Almeria a ma casa en la cort de Xàtiva".

LA CIUTAT I ELS RAVALS

Xàtiva està situada a la vessant d'una muntanya. El seu creixement natural ha estat al llarg dels segles en sentit sud-nord, és a dir, de la falda cap el pla. Aquest flux constructiu

va ser conseqüència de la interacció entre l'augment demogràfic i les noves conduccions d'abastiment d'aigua. La més antiga d'aquelles fou la Séquia de la Vila, que recorria longitudinalment la Serra del Castell, de ponent a llevant, a una cota aproximada de 119 m. Posteriorment es feu el Canal de Bellús, que duia aigua des de la conca hidrogràfica del riu Albaida per una encadufada que, en arribar a la zona urbana, anava més o menys paral·lela a l'anterior, però a una altitud de 110 m. La darrera conducció construïda, probablement en època posterior a la conquesta cristiana, és coneguda amb el nom de Font Santa; naix a l'oest de Xàtiva i aplega a la ciutat a l'altura de la cota 127.

La Séquia de la Vila va permetre un primer període d'expansió de la vella ciutat musulmana de la Costa (1). Els serveis i les instal·lacions industrials vinculats directament amb l'aigua, es varen concentrar al llarg del traçat. Totes les petjades arqueològiques i documentals d'aquest tipus d'establiments trobades fins ara, estan situades al sud, és a dir, més baixes que la Séquia de la Vila.

No ens són coneguts els noms de les portes de la nova medina ni el número exacte d'elles. Molt probablement estarien al mateix lloc o pròxims a les d'època cristiana: Sant Jordi, Santa Tecla i dels Banys a l'est; de la Ferreria, del Lleó i Portal Fosc, al nord; i a llevant, el Portal de Cocentània. La mesquita-aljama estava al lloc de l'actual Col·legiata, junt a l'encreuat del Camí de València i l'eix viari format pel carrer de la Corretgeria-Sant Vicent. A cada extrem hi havia altra mesquita. Cap a la part de ponent es formaren dos ravals, coneguts avui per les Barreres i Sant Joan (2).

Aquests dos nuclis urbans discontinus es convertiren en moreria a ran de la concessió per Jaume I d'un estatus jurídic propi en 1252 (3). En aqueix moment la moreria de Xàtiva anava de "*pariete fovee usque ad alium parietem de Exerea, cum duobus figueralibus qui sunt in costa et de costa usque ad carreriam maiorem ravalli*" (4). És a dir, des de la vall o barranc que separava la ciutat del raval de les

(1) En Xàtiva es diu la Costa a la suau pendent que hi ha sota el Castell Major.

(2) Encara que investigacions posteriors modifiquen algunes de les hipòtesis exposades sobre

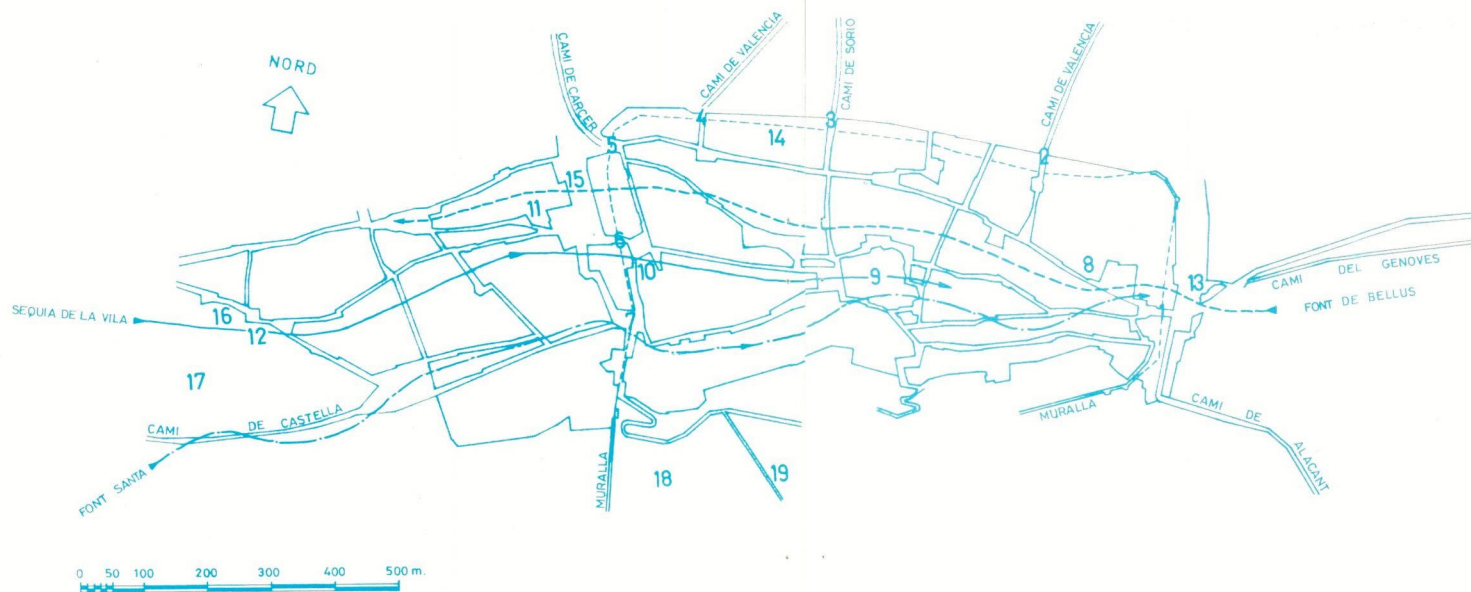
la formació del nucli urbà, per a més dades consultar *Catàleg de monuments i conjunts de la Comunitat Valenciana*, Volum II, article, *Conjunt històric-artístic de la ciutat de Xàtiva*, M. González

Baldoví. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana. València, 1983.

(3) Arxiu del Regne de València. Privilegis de Cristians nous, 658, Foli 15. Huici-Cabanes,

Documentos de Jaime I de Aragón. Volum III. Saragossa 1978.

(4) Id.

1. Porta de Cocentaina.
2. Portal Fosc.
3. Portal del Lleó.
4. Portal de Sant Francesc.
5. Porta dels banys.
6. Porta de Santa Tecla.
7. Porta de Sant Jordi.
8. Mesquita.
9. Mesquita-Aljama.
10. Mesquita.
11. Mesquita.
12. Mesquita.
13. Bany del mercat.
14. Bany de la vila o de la ciutat.
15. Bany de les barres.
16. Bany de la moreria o del raval de Sant Joan.
17. Cementeri de la moreria.
18. Albacar.
19. Cami del castell.

Barreres fins la plaça coneguda ara amb el nom de Picadero a la part de ponent i des d'una zona imprecisa als voltants de Sant Gaietà-Vernissa-Caputxins, fins al carrer Sant Roc del Raval (5). La superfície així delimitada constitueix aproximadament un terç del total de la de Xàtiva, tot i tenint en compte que incloïa una part despoblada i erma—*heremis*—i que a l'angle nord-est de l'actual cerca medieval hauria d'haver una gran extensió no urbanitzada.

Més tard, probablement en època de Jaume II, la moreria va sofrir una considerable reducció, ocupant des d'aleshores només el Raval de Sant Joan. El límit entre aquest i el Raval cristià de les Barreres era el carrer del Forn de Na Pinyola.

ELS BANYS, FONTS BIBLIOGRÀFIQUES I DOCUMENTALS

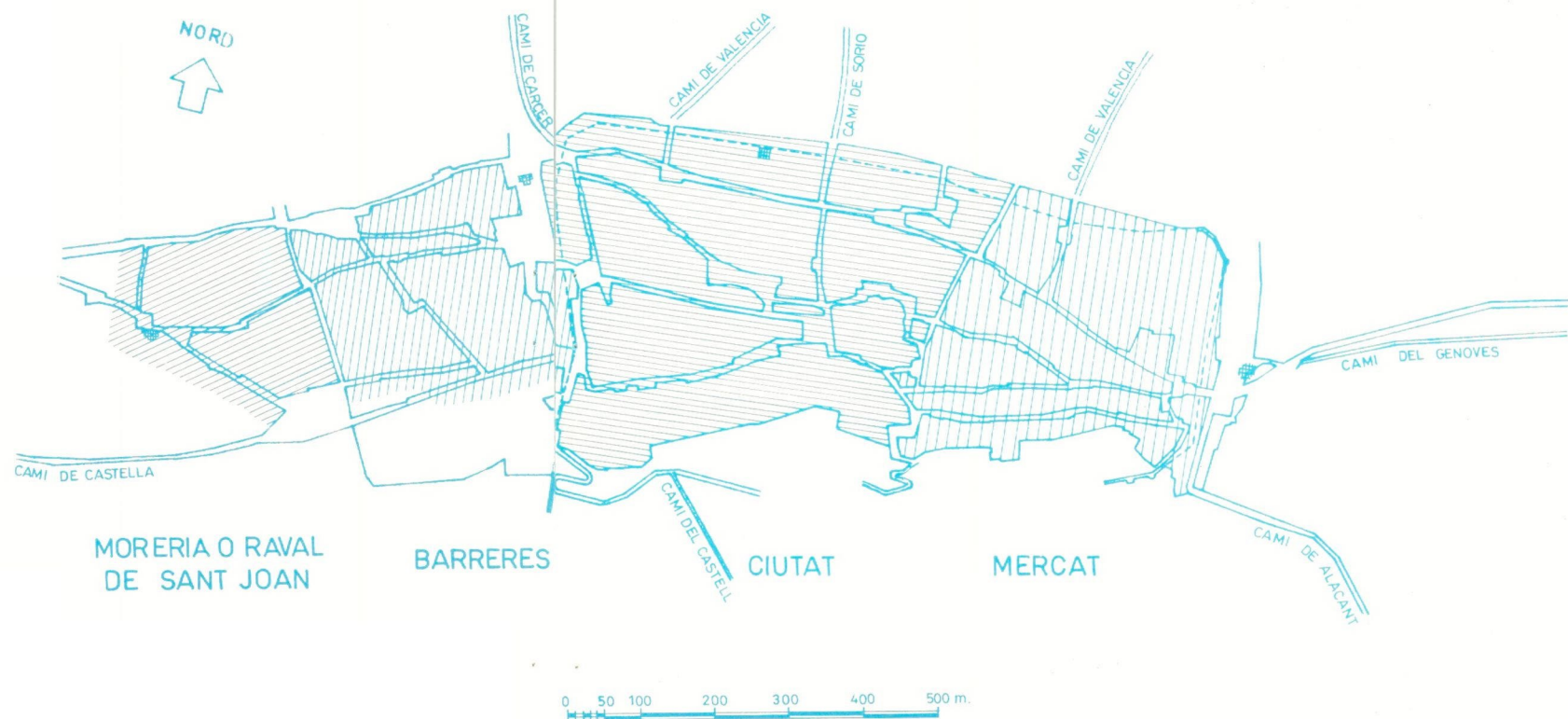
A primers de segle encara existien en un solar del carrer de Montcada les restes d'un bany del qual Laborde havia publicat un dibuix de la secció (6). Als anys vint va ser desmuntat el triple arc de ferradura i traslladat al Museu Municipal,

(5) Dissentim de la opinió d'Agustí Ventura que identifica el Carrer Major del Raval amb el dels Pouets. Veure A. Ventura, *Topònims urbans de Xàtiva*

al Butlletí de la Societat d'Onomàstica n.º XIII, Barcelona, 1983.

(6) Laborde, Alexandre: *Viatge pintoresc i històric. El País Valencià i les Illes Balears.*

Abadia de Montserrat, Barcelona, 1975.

sense que es tingués la precaució d'alçar plànols o fer fotografies. Tots els altres banys havien desaparegut amb anterioritat quedant esborrats els vestigis materials. Per això quasi totes les referències es limiten a l'esmentat bany.

Sarthou en la seua obra fonamental, *Datos para la historia de Játiva*, nomena per damunt el trasllat dels arcs, ometent dades i detalls, potser condicionat per la manca de documents o per trobar-los d'escàs interès estètic (7).

Cal arribar a 1958 per a que Torres Balbàs se n'ocupe amb cert deteniment al seu article, *Játiva y los restos del Palacio de Pinohermoso* (8). Tanmateix, en afirmar que els banys del carrer de Montcada donaren nom a la Porta dels Banys, situada al final del carrer de Sant Francesc, estava confonent dos banys distints, el de la Ciutat i el que en aquest treball direm de les Barreres, i tots dos amb el de la moreria (9). Algunes d'aquestes inexactituds ja varen ser advertides per Pavón Maldonado (10), malgrat que ell mateix va situar equivocadament els banys del carrer Montcada en la casa número 4, i afegia que, sens dubte, serien els més antics i importants, de la qual cosa no hem trobat cap evidència.

Pocs autors, doncs, s'han ocupat dels banys de Xàtiva, i encara així de manera marginal i no exempta d'errors. Per això la nostra investigació i recerca s'ha basat en documents d'època cristiana. Uns publicats, com els del Llibre del Repartiment i altres, en part inèdits, procedents de les sèries de la Cancelleria Règia de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, corresponents a Jaume I, Pere III i Jaume II. També s'ha consultat l'Arxiu Històric Municipal de Xàtiva, on queden escasses referències. Però, sens dubte, la documentació més completa i, per tant valuosa, són els comptes de la Batlia de la secció del Mestre Racional de l'Arxiu del Regne de Valencia (11).

La sèrie dels llibres de Comptes de la Batlia de Xàtiva comença en 1382 i, amb no massa fallides, abasta fins el segle XVIII. Per tractar-se dels assentaments de les rendes

reials, només trobarem-hi els establiments sota la senyoria directa del rei o propietat seua. En el nostre cas trobem cada any el Bany de la Vila, anomenat més tard de la Ciutat, i el de la Moreria.

És aquest darrer el que ens ha permès de fer un seguiment minuciós en diversos aspectes: mecanisme administratiu i econòmic i successives reparacions a través de les quals hem pogut conèixer detalls descriptius dels edificis i de l'ús de les distintes dependències.

Dels documents del segle XIII podem deduir el deteriorament o fins i tot la desaparició d'alguns banys. En canvi dels Llibres de la Batlia s'extrau una variada i copiosa informació que veurem al llarg del treball. Potser la més important, perquè legitima la utilització de dades molt tardanes per a l'estudi dels banys àrabs, és la inexistència d'innovacions constructives o que varien l'estructura fonamental de l'edifici. Així, en els 217 anys que abasta la cronologia, les reparacions es limiten a reposar els objectes fets malbé, o a refer els elements en mal estat: murs, teulades, etc. Per això, malgrat les intervencions, en especial les de 1412 i 1580, en el transcurs dels anys no es va modificar res sustantiu. En conseqüència, les notícies que ens han arribat sobre el bany de la moreria són extrapolables amb prou rigor als segles d'ocupació musulmana, i l'esquema i disposició del segle XVI molt pròxims als originals.

Gràcies a la documentació consultada hem pogut identificar un total de quatre banys, un en cada barri, que adopten una disposició perifèrica, exterior a les muralles i molt propera a les principals portes d'accés a la ciutat i ravals. Són: el Bany del Mercat (12), el de la Vila o de la Ciutat, el de les Barreres i el Bany reial de la Moreria o del Raval de Sant Joan.

BANYS INIDENTIFICATS O DE DUBTOSA LOCALITZACIÓ

Malgrat la convincent hipòtesi que cada barri tenia el seu bany, i per tant els quatre identificats són els únics que hi

(7) C. Sarthou: *Datos para la historia de Játiva*. Volum I. Xàtiva, 1983.

(8) L. Torres Balbàs: *Játiva y los restos del Palacio de Pinohermoso*. Al-Andalus.

Volum XXIII. Madrid-Granada, 1958.

(9) Id.

(10) B. Pavón Maldonado: *Miscelánea de arte hispanomusulmana*. Boletín de la Asociación Española de

Orientalistas. Año XV, 1979. Madrid-Barcelona.

(11) El càrrec de Batle de Xàtiva fou creat en 1347, però el primer llibre que ens ha arribat és de 1382.

(12) Tradicionalment el Barri del Mercat era el que hi ha al voltant de la parròquia de Sant Pere. El nom és avui poc usual i podria donar lloc a confusió amb l'actual Plaça del Mercat.

havia, la imprecisió d'alguns documents sobre banys ens impedeix d'assimilar-los a cap dels coneguts. Potser als barris més densament poblats hi hagués més d'un i, a causa de la conquesta i la subsegüent disminució de musulmans, s'ajustés el número a la demanda dels usuaris i desaparegueren la resta; però potser també que els banys que cita aquesta documentació poc explícita siguin els ja coneguts per nosaltres.

Tal és el cas dels assentaments números 2.165, 2.707 i 2.745 del Llibre del Repartiment (13) que tracten de la donació d'un alfondec a Eiximen de Tovià en 1246, i unes cases a Bernat de Sorribes i un molí a Pere del Bosc en 1248. En els tres s'empra un bany com a punt de referència dels bens objecte de la donació, però els documents no baixen a detalls que identifiquen aquells.

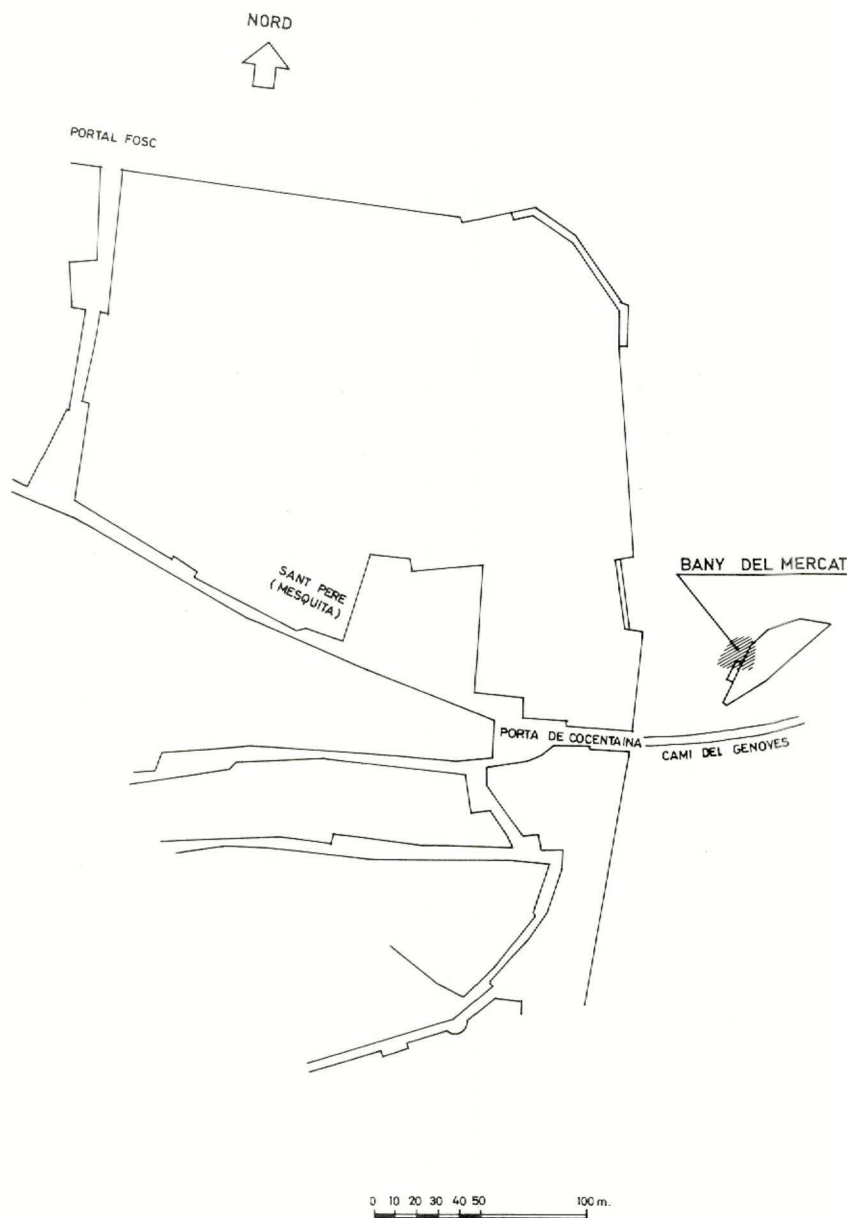
Ara per ara, doncs, no podem decantar-nos per cap afirmació que sempre seria gratuïta, però, siguin els que siguin aquestos banys anònims, estaven situats a l'exterior de la cerca murada com els altres: dos prop d'un hort i el tercer al costat d'un molí.

EL BANY DEL MERCAT

L'única notícia que coneguem d'aquest bany és la donació feta per Jaume I al seu cuiner major, Domènec Pérez de la Morera (14). El document era conegut ja per Torres Balbàs i Martínez Ferrando (15), però que sapiem no ha estat publicat fins ara. Els banys estaven a la part més oriental de la ciutat, fora de la Plaça i Porta de Cocentaina:

Quae balnea (affrontant ex un parte in) via publica et ex alia in fonte et ex alia in barranco quod est inter murum ville Xatibe et balnea antedicta.

És a dir, entre el camí que duia a l'alqueria del Genovés i el barranc, avui reblit, sobre el que s'assenta el Jardí del Bes. Per tant el Bany del Mercat estava al lloc actual de la Font dels Vint-i-Cinc Dolls, immediat al canal de Bellús i les terres que li pertanyien són ara la Nacional 340.

(13) Llibre del Repartiment. Edició a cura d'A. Ferrando. València, 1979.

(14) Veure el Document n.º 1. de l'Apèndix. Transcripció de V. Pons Alós.

(15) E. Martínez Ferrando: *Catálogo de documentación relativa al antiguo Reino de Valencia*. I. Jaume I. Madrid, 1934.

El bany havia d'estar aleshores abandonat per falta d'usuaris al trobar-se allunyat de la moreria i de les vies més transitades pels musulmans ja que, el major número d'alqueries estava al nord i a ponent. En el propi text s'esmenta i explica la voluntat reial que el solar del bany, la plaça o espai davant d'ell i les pedres —o millor ruïnes— pròximes siguen convertits en un hort.

EL BANY DE LA VILA O DE LA CIUTAT

Encara que Xàtiva va obtenir el títol de ciutat en 1347, apareix un bany amb el nom de Bany de la Vila en 1448 (16), i ja com a Bany de la Ciutat el 1529 (17). Un i altre topònim semblen emprats en contraposició als dels altres barris o districtes, el que vindria a reforçar l'hipòtesi d'un únic bany per a cada nucli urbà. Es tracta del bany més conegut: dibuix en secció, bibliografia, notícies sobre la seua localització i restes materials al Museu Municipal. Sens dubte dades valuoses, però insuficients, inexactes i fins i tot contradictòries.

Com en altres ocasions és Sarthou qui dona les primeres informacions. Quan ell va redactar el seu article sobre la ciutat, publicat en la *Geografía General del Reino de Valencia* (18), els banys estaven in situ. Pràcticament coetàni és un manuscrit inèdit conservat a l'Arxiu Històric Municipal (19), una mena de guia artística. Segons l'anònim autor:

"Se sale de la estación y se entra por la calle de Sagasta y por lo que hera Puerta del Españolito a la Avenida de Canalejas (avui Albereda de Jaime I) y en seguida con frondosos arboles y junto a la derecha esta la muralla y primero viene la fábrica de alcooles de Ilario Botella y entrando en ella, en frente, se ve una fachada de piedra de lo que en tiempo de los arabes heran baños."

Açò era cap a l'any 1918. En 1920 s'obria el museu i en 1925 ja figurava el triple arc als inventaris. Entre una i altra data fou destruït el bany i traslladats de lloc els elements més significatius. Seixanta anys després s'ha esborrat tota memòria i sols els documents ens han permès de recuperar-la (20).

Situació del bany

En 1560 el Batle de Xàtiva registrava als seus comptes, *"Pose en rebuda cinch sous de la dita moneda de don Pedrc Sanç Tolza, los quals aquell fa de cens cascun any a Sa Magestat sobre un bany que aquell te dins los murs de la dita ciutat"* (21), però en 1570, 1580 i 1590 anotava, *"Fora los murs"*, i en 1599, *"prop los murs"* (22).

Davant aquesta imprecisió el primer problema que sorgeix és situar correctament el bany, el que hem pogut fer sols de manera aproximada. Segons el capbreu de censals de 1688 (23) el bany donava per la part de ponent a un atzucac perpendicular al carrer de Montcada i pel nord, a una carreró que el separava de la muralla; a migdia fitava amb altre edifici recaient a l'esmentat carrer i a llevant amb un hort, que probablement seria l'espai o zona d'accés. L'entrada, doncs, degué estar en algún lloc del mur est, orientada cap a la porta més propera de la ciutat, la del Lleó, encara que és possible que donés al nord, si l'expressió *"fachada de piedra"* del manuscrit de 1918 està emprada amb propietat.

Quan va ser construït, pels segles X-XI en opinió de Pavón Maldonado, el bany estava extramurs com els altres tres coneguts. En 1363 hagué d'ampliar-se la muralla urgentment davant la imminència d'un atac de les tropes castellanes (24). De resultes d'aquesta alteració del recinte fortificat el bany quedaria a la part interior i, més tard va ser voltat d'edificis. Aqueixa seria la raó que el carrer d'entrada al bany tingués forma de L o d'U, solució absurda si fos l'original.

Així doncs, des del segle XIV el bany estava intramurs; físicament a l'hort de la casa número 9 del carrer de Montcada, però jurídicament adscrit a la número 11, segons els capbreus de 1468, 1688 i 1690. A ponent donava al carreró, en part encara existent, que hi ha entre les cases números 7 i 9 (Casinos Setabense i Mercantil).

(16) A.R.V. Mestre Racional, Batlia de Xàtiva n.º 3.033.

(17) A.R.V. Mestre Racional, Batlia de Xàtiva n.º 3.080.

(18) C. Sarthou: *La ciudad de Játiva o Xàtiva*. Geografía

General del Reino de Valencia. Provincia de Valencia. Volum II.

Barcelona, sense data (1918).

(19) Per una referència que hi al text sobre el propietari del castell, es pot datar el manuscrit entre el

16 d'agost de 1917 i el 3 de gener de 1919.

(20) Només l'hem pogut documentar als arxius de València i Barcelona.

(21) A.R.V. Mestre Racional, Batlia de Xàtiva n.º 3.108.

(22) A.R.V. Mestre Racional, Batlia de Xàtiva números 3.116, 3.126, 3.135 i 3.143.

(23) Veure el Document n.º 4.

NORD

BANY DE LA VILA
O DE LA CIUTAT

PORTAL DEL LLEÓ

MURALLA

CARRERO' RONDA

ACCES A LA RONDA

5 7
CARRER

9 11

MONTCADA

PLAÇA DE
LES COLS

PLAÇA DE
LES CORTS

CARRER DE LA CORRETGERIA

LA SEU
(MESQUITA - ALJAMA)

Descripció

Era un edifici rectangular de 32 pams de sud a nord i 28 d'est a oest, és a dir, uns $7'25 \times 6'35$ metres (25), el que contrasta amb els 8'61 metres per al costat major que dona Torres Balbàs' qui ho va prendre de Laborde. De les seues reduïdes dimensions podem traure la conclusió que a finals

del segle XVII el bany ja estava mutilat i que és poc probable que fos el més important d'una ciutat amb l'entitat demogràfica de la Xàtiva musulmana.

Els murs eren de maçoneria i els arcs de rajola. De les tres naus paral·leles, la central era més ampla i tenia a la capçalera un arc trilobat sostingut per dues columnes monolítiques

Restes del bany de la vila.
Museu Municipal
de Xàtiva.

(24) F. Diago: *Apuntamientos recogidos... para continuar los Anales del Reyno de Valencia desde el Rey Pedro III hasta Felipe II*. València, 1936-1946.

(25) Veure Document n.º 4.

de pedra arenisca amb base tronco-cònica rematada d'un bocellet. Els capitells estan només esbossats a no ser que hagen perdut el relleu. Laborde va dibuixar semicolumnes als costats adossades als pilars, avui desaparegudes. El paviment format per grans peces de fang cuit, tenia unes concavitats fetes a punxó amb la finalitat d'evitar les reliscades i facilitar l'evaporació, gràcies a l'escalfor produïda per l'hipocaust.

Història

El 2 de desembre de 1283 Pere III va confiar a Pere de Trilles uns banys per a que fera les reparacions escaients i els administrés durant el temps que el rei estimara, quedant-se el servidor amb el producte de l'explotació (26). Del document hom dedueix que havia de ser un immoble quelcom descarat, la conservació del qual interessava al monarca com a font d'ingressos. Encara que el text no assenyalava situació ni límits, hem suposat que es tracta del Bany de la Vila o de la Ciutat perquè en l'esmentat capbreu de censals de 1468 figura aquest bany sota el domini útil dels hereus d'En Trilles. Pensem, doncs, que són els mateixos, vinculats al llarg de dos segles a la dita família.

Almenys entre 1448 i 1470 el bany era explotat directament per Andreu Pérez, que sembla una mena de rellogat dels Trilles. Després va passar a mans de la família Tolsà i posteriorment per matrimoni als Sanç d'Alboi que figuren com a censalistes des de 1560 fins a les acaballes del segle XVII (27). Anualment es pagava al rei pel bany cinc sous, sis diners, quantitat rebaxada a cinc sous a partir de 1510 i només a dos sous, sis diners en 1688.

Un aspecte interessant és fins a quan romangueren oberts al públic. Podem imaginar una disminució d'usuaris cap a finals del segle XV, que aconsellaria la clausura de l'establiment. En 1500 el batle registra la percepció del cens per "*casas que eren bany*", i en 1501 per "*casas que solien ser bany*" (28). Tanmateix, encara que els documents no són del tot

fiabls, és possible que es tornaren a obrir, puixque en 1510, coincidint amb la disminució del cens, apareix de bell nou l'expressió usual "*per lo bany*", sense cap aclariment o referència a una activitat desapareguda (29). De ser així, el costum de banyar-se entre la població no morisca hauria decaït tant en la segona part del segle XVI, que el Bany de la Ciutat tingué que ser tancat definitivament. En 1580 els Sanç d'Alboi havien convertit l'edifici en corral (30).

El primer conservador del Museu Municipal, Josep Carchano va traslladar el triple arc entre 1920 i 1925, data que no hem pogut delimitar amb exactitud per no existir llibres d'actes de la Junta del museu i haver desaparegut alguns d'actes municipals i els del registre de la propietat anteriors a 1936.

Durant els mesos de juny i juliol de 1985, i amb motiu de les obres de restauració de l'Almodí i ampliació del museu, les restes del Bany de la Ciutat s'han muntat al nou edifici.

EL BANY DE LES BARRERES

És l'únic bany que al segle XIII va donar lloc a un topònim. La plaça i la porta dels Banys s'esmenten al Llibre del Repartiment (31), una com a delimitació del recinte on no podien haver més carnisseries que les concedides pel rei, i altra en la donació a Berenguer Ros d'unes cases contigües a les de Mestre Guido, "*prope plateam balneorum*".

Estava situat al lloc més "comercial", entre la medina i els ravals i junt a la porta d'accés de les vies de comunicació amb els pobles i alqueries de la Costera, la Canal i la part occidental de la Vall d'Albaida. No debades ben a prop es concentraven la majoria dels alfòndecs. Sembla, doncs, que el Bany de les Barreres, nom que els hem donat per tal de distingir-los dels altres, haurien de ser els més importants de Xàtiva. Cal remarcar que l'escrivà de Jaume I no empra cap element urbà o topogràfic per identificar-los, potser perquè aquells foren els banys per excel·lència.

(26) Veure el Document n.º 2. Agraesc la referència a Pere M.ª Orts i Bosch qui em va facilitar la signatura, i la transcripció a M. D. Mateu.

(27) Per al Capbreu de Censals de 1468, veure el Document n.º 3, i pel que fa als anys 1448 al 1470 i 1560 isuccessius, veure A.R.V. Mestre Racional, Batlia de Xàtiva

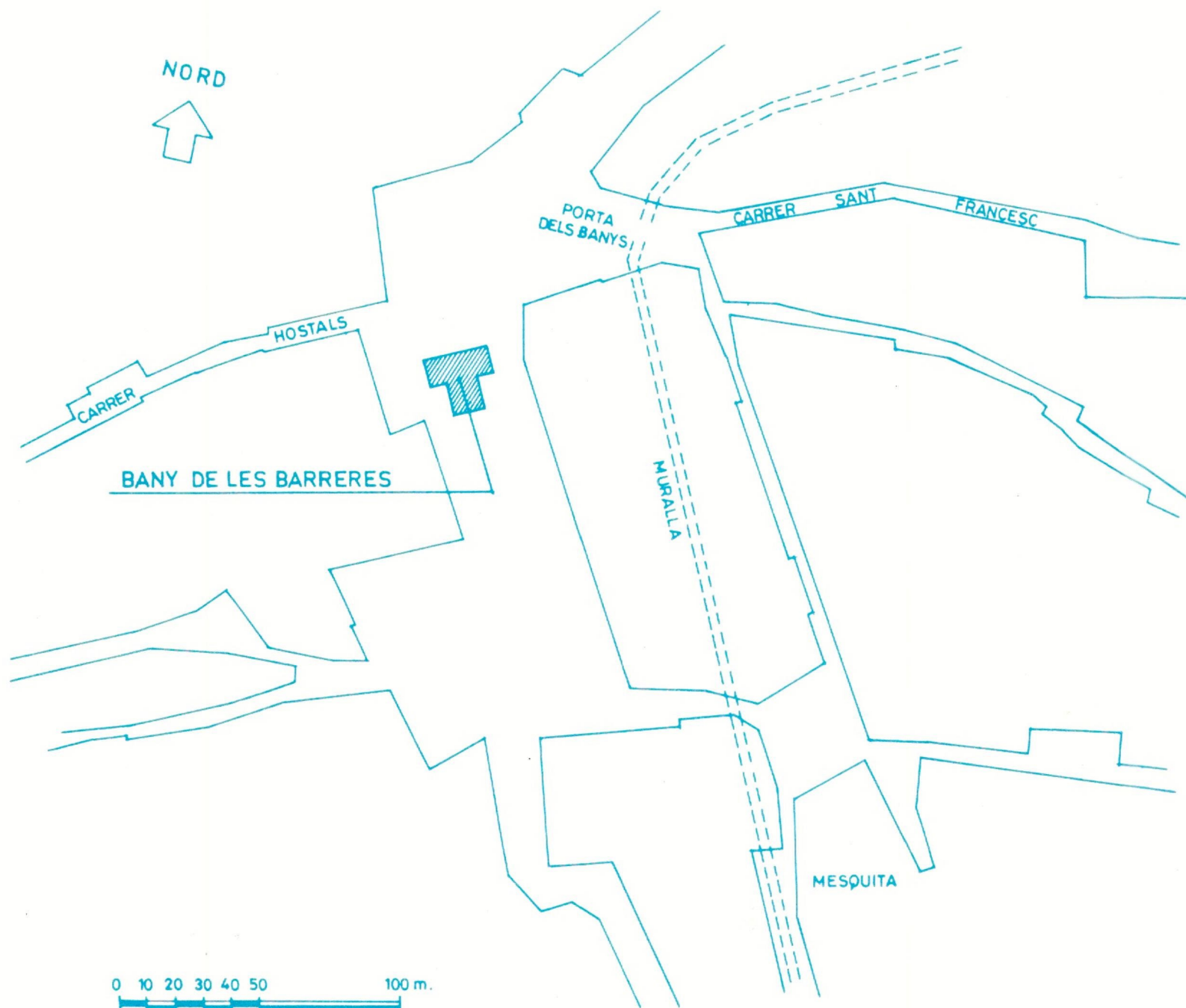
números 3.033 i següents i 3.108 i següents.

(28) A.R.V. Mestre Racional, Batlia de Xàtiva números 3.060 i 3.061.

(29) A.R.V. Mestre Racional, Batlia de Xàtiva n.º 3.070.

(30) A.R.V. Mestre Racional, Batlia de Xàtiva n.º 3.126.

(31) *Llibre del Repartiment*, assentaments números 2.658 i 2.678.

El monarca no degué conservar-los com a patrimoni personal, puix s'haurien arrendat anualment, ni va retenir la senyoria directa que donaria lloc a la percepció d'un cens. En un i altre cas ens hauria arribat notícia a través dels puntuals registres del batle. És possible que els donés francs i lliures a algún personatge del més alt relleu o significativa intervenció en la conquesta de la ciutat. De moment no és més que una hipòtesi per tal com res no hem trobat als documents. L'única referència ens la proporciona el *Plano de la Plaza y Castillo de San Phelipe* fet per Antoni Montañut en 1721 i conservat a la Cartoteca de l'Arxiu Històric Militar. En ell figura un edifici de considerables dimensions identificat com *Los Baños*. La planta és en forma de T, però no podem saber si en data tan tardana estaven sencers o bé s'havien adossat construccions posteriors. De manera que, sols amb caràcter orientatiu i amb les reserves exposades i la dificultat de fer càlculs a partir d'un plànol antic, es pot aventurar una superfície al voltant dels 386 m².

Amb tot, no deixa de ser estrany que Boix, bon coneixedor de la ciutat, ignorés l'existència dels banys. Quan ell escriu, en 1857, ja s'havia construït al mateix lloc un llavador, que el cronista sabia continuador d'un edifici anterior: "*La Plaza de la Balsa es espaciosa: lo que fue abrevadero en tiempo del Duque de Calabria, es en el día un lavadero algo descuidado*" (32). Com Boix ens dona un antecedent tant llunyà si al segle XVIII encara existien? Sobre aquest i altres punts obscurs relatius al Bany de les Barreres sols podrien contestar unes excavacions arqueològiques i la recerca sistemàtica a les Actes Capitulars.

EL BANY DE LA MORERIA O DEL RAVAL DE SANT JOAN

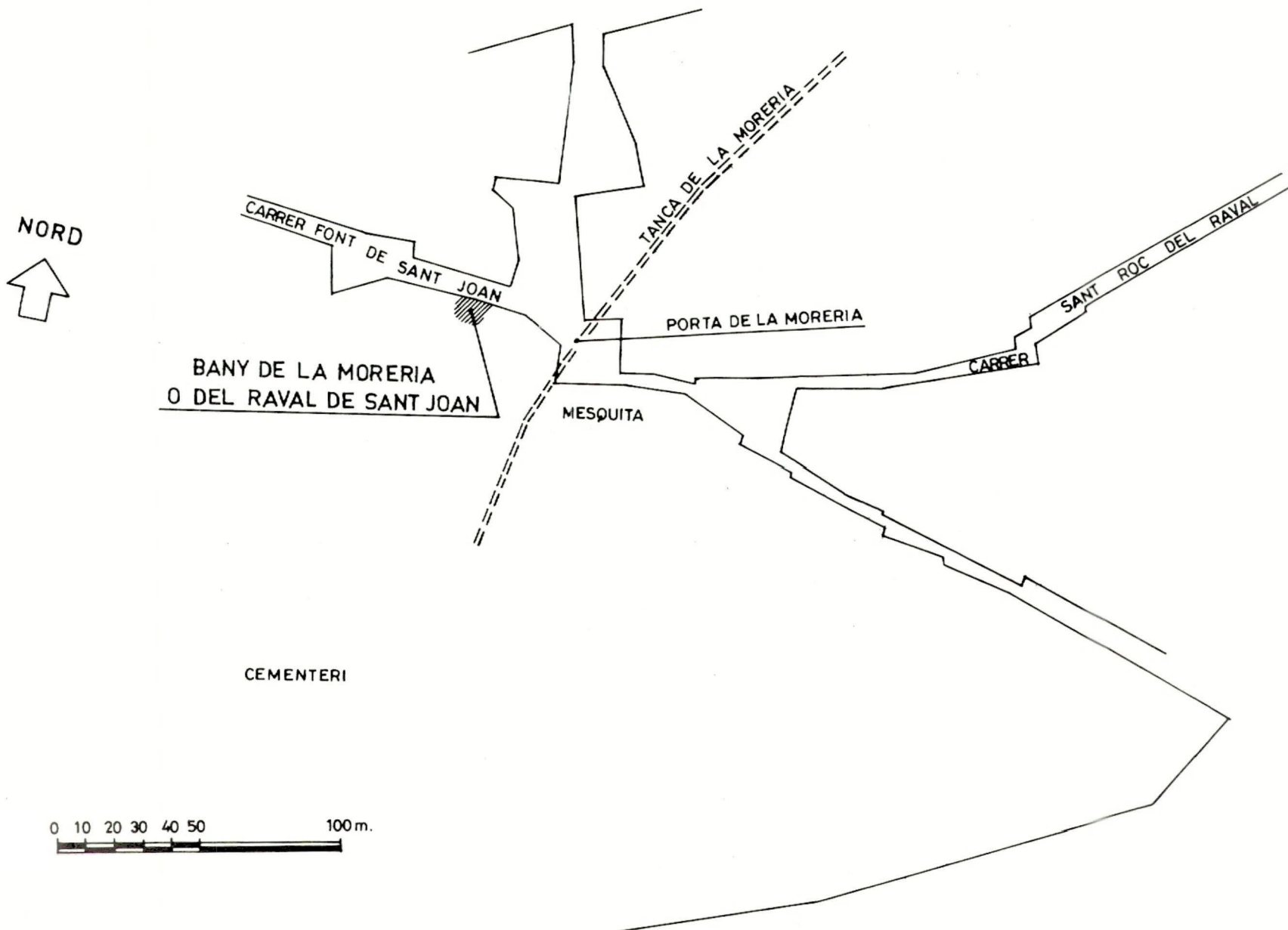
Localització

Coneguem el lloc aproximat on estava el Bany de la Moreria a través de la confirmació per Jaume II en 1297 de la donació feta pel Batle de Xàtiva a un cristià:

...dono, trado et stabilo vobis Johani de Aliaga etvestris, perpetuo, quondam balnea vetera, sita in villa Xative, in caputim fussarie versa portam morerie Xative, sicut confrontatur cum censuali Ferdinandi de Oblitis et cum via ipsius censualis et cum censuali Petri de Colle... (33).

(32) V. Boix: *Xàtiva, memorias, recuerdos y tradiciones de esta antigua ciudad*. Xàtiva, 1857.

(33) Veure el Document n.º 5.

146.2

Nota afegida en 2024. La situació exacta del bany és errònia; Es va identificar anys després gràcies a l'excavació arqueològica

És interessant aquest document perquè situa el bany amb certa precisió a l'extrem del fossar que recau cap a la porta de la moreria. Tenia façana a un camí que al segle XVII hom deia carrer dels Banyes. Més tard un dels dos campets veïns es va convertir en una adoberia. La part davantera del bany formava paret mitgera amb l'esmentada adoberia, mentre el costat de la casa calenta donava al pati, per tractar-se d'un edifici més fondo que l'usual. Com era d'esperar estava a l'exterior de la tanca de la moreria i prop d'una porta. Per tant el bany havia d'estar a l'inici del pany de cases impars del carrer de la Font de Sant Joan.

Descripció

Era un edifici de murs de tapiat i arcs de rajoles. Tenia tres naus cobertes per voltes enlluïdes d'algeps a l'interior i de morter a l'exterior, perforades almenys per quaranta vuit lluerns, dites en la documentació taces o vedrises. El pas d'una a altra nau era a través de portes sense marc de fulles de fusta i llindar de pedra picada. Entre el "tepidarium" i el "caldarium", que estava enllosat, hi havia una cambra que ajudava a la conservació de la temperatura. Una finestra il·luminava el departament reservat per a l'arrendador, dit també, banyador. Malgrat que estava regulat pels Furs que hi hagués dies diferents per a homes i dones, de manera que no podien coincidir, figura als documents un vestuari específic per a les dones, amb una estora sobre el paviment i perxes. Dins del bany hi havia pasteres de fusta per a la immersió individual. Per una entrada independent s'accedia al carreró on estava el porxe de la llenya, una basseta o safareig i el forn, al qual s'arribava per una escala rústega. El sistema de calefacció funcionava mitjançant quatre escalfadors col·locats a l'hipocaust, sala formada de voltes sostingudes per pilars de rajola. Les dependències annexes tenien cobertes a diverses aiguavessants amb voladís, fetes de bigues, canyís i teules. Sembla que hi havia canals de fusta per a recollir l'aigua de pluja.

Administració

El mes de gener de cada any el batle ordenava al corredor públic que pregonés l'arrendament del bany. La subhasta tenia lloc a la moreria davant l'escriba de la Cort de la Batlia. Sols hi podien optar els musulmans. Cristians i jueus estaven exclosos de la participació en la gestió econòmica de la moreria, segons el privilegi de Jaume I qui ordenà que aquells "*non possint conducere blanea vel furnos que sunt, vel pro tempore erunt infra Ravallum predictum*" (34).

Fins a les Germanies el bany degué ser un negoci atractiu, a l'encant del qual acudien repetidament els veïns "benes-tants" de la moreria.

L'import de l'arrendament era abonat en tres terminis anuals. Era de compte del comprador del dret la recollida i transport de la llenya, així com l'entreteniment del forn i la neteja ordinària, condicions darrere de les quals podem endevinar un règim d'explotació familiar. Llevat d'açò que hem dit, el bany no li ocasionava cap inversió. Els materials i mà d'obra necessaris per al manteniment i les reparacions extraordinàries per causa de pluges torrencials, pedregades o envelliment de l'edifici, eren abonades pel batle. Així mateix, la reposició d'atuell com, poals, pasteres, perxes o estores eren a càrrec de la tresoreria reial. D'altra banda si per obres en el bany o al canal de subministre d'aigua, o per raons de perill, hom tancava l'establiment, el batle refeia a l'arrendador la quantitat proporcional als dies que no havia pogut funcionar (35).

Estudi econòmic

No tenim cap referència al règim econòmic del bany fins a 1297. En aquesta data, Jaume II, contravenint la disposició de Jaume I esmentada més amunt, va donar els banys a Joan d'Aliaga amb l'obligació de reparar-los i posar-los en ús en un termini de tres anys. A canvi el receptor pagaria perpètuament al rei un cens de 300 sous. Ja hem vist com a

(34) Veure nota n.º 3.

(35) Veure els Documents
números 11, 18 i 20.

les acaballes del segle XIV els seus successors havien reemplaçat l'emfiteusi per l'arrendament anual, més avantatjós.

En plantejar-nos la investigació dels dalta baixos dels preus de lloguer del bany ens havíem proposat extreure una mostra si fa no fa decennal. Aviat, però, veierem la conveniència d'obtenir informació més completa de l'època més antiga, dels anys que sovintejaven les obres i dels immediatament anteriors i posteriors a les Germanies. D'altra banda no sempre s'han conservat els llibres dels anys acabats en zero, i per últim en alguns d'aquells estaven relligats diversos anys, la variació dels quals era sorprenentment notable. Això explica l'aparent arbitrarietat del quadre de rendes.

RENDA ANUAL DEL BANY DE LA MORERIA DE XATIVA

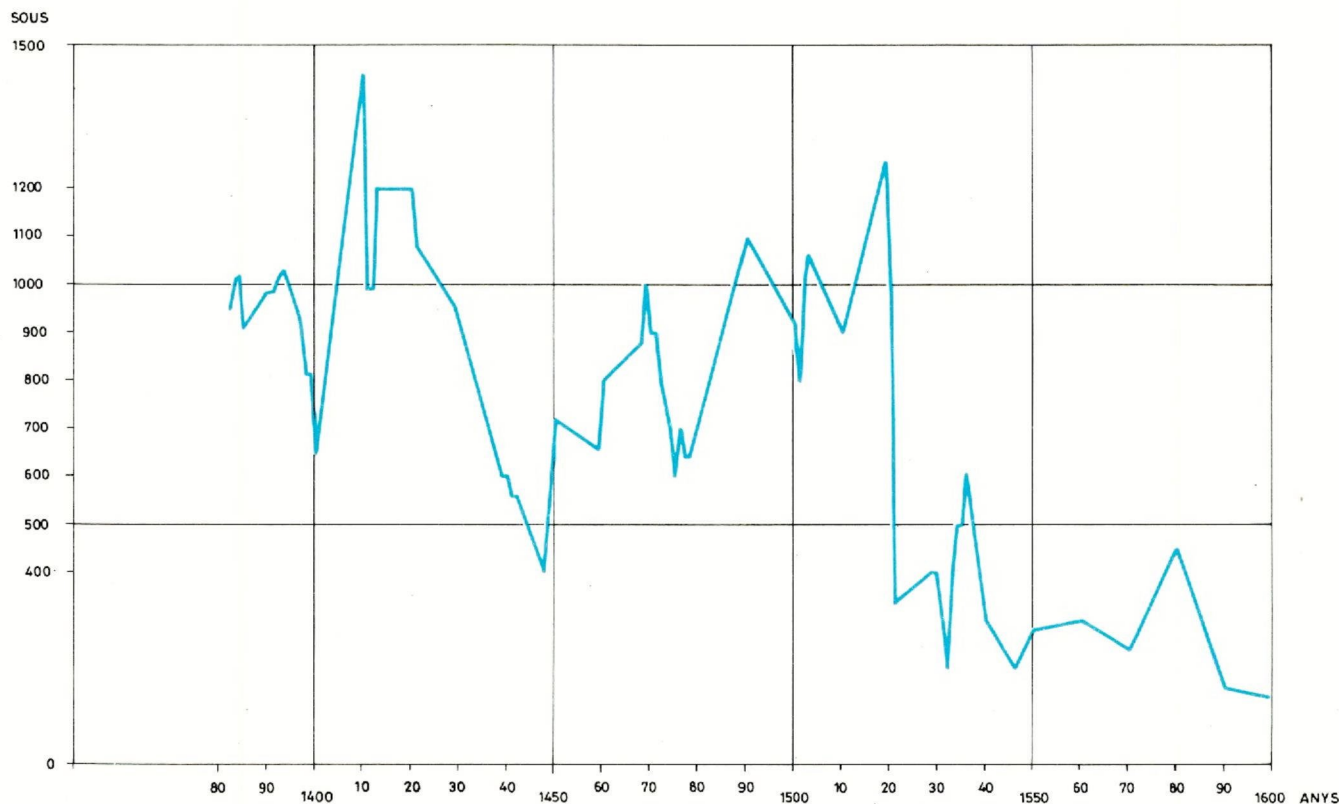
ANY	ARRENDADOR	SOUS
1382	Alí Mazcham	948
1383	Alí Mazcham	1.008
1384	Mahomat Alquarab	1.020
1385	Juseff Xuch Xuch	912
1390	Azmet Alarabí Parrach	984
1391	Azmet Alarabí	984
1392	Çaet Acubaiba	1.008
1393	Çaet Acubaiba	1.032
1397	Axerot Alí (A) Zam Zam	924
1398	Azmet Alarabí	816
1399	Azmet Alarabí	816
1400	Azmet Alarabí	648
1410	Azmet Tiguri	1.440
1411	Abraham Allux	984
1412	Azmet Tiguari	1.440
1413	Abraham Allux	1.200
1420	Azmet Tagari	1.200
1421	Alí Albaydí	1.080
1429	Mei Allux	960
1439	Azmet Mangay	600
1440	Visent Pastor	600
1441	Azmet Razaz	560
1442	Azmet Razaz	560
1448 (1.ª part)	Jurats de la Moreria	400
1448 (2.ª part)	Alí Maçot Al Caponet (subrogat)	400
1449	—	360

1450	Alí Maçot Al Caponet	720
1459	Çat Vinyei	660
1460	Alí Maçot	800
1468	Zahat Comitxi	880
1469	Zahat Comitxi	1.000
1470	Çat Cathalà	900
1471	Çat Català	900
1472	Çahat Cathalà	800
1473	Çahat Cathalà	—
1474	Çat Cathalà	700
1475	Çahat Cathalà	600
1476	Çahat Cathalà	700
1477	Alí Badahuí	640
1478	Çat Cathalà	640
1490	Alí Baduhí Al Portellí	1.100
1499	—	800
1500	Abdallà Tagarí	920
1501	Abdallà Tagarí	800
1502	Çahat Abid (A) Albercoch i Alí Catrallí	1.000
1503	Abdalà Tagarí	1.060
1510	Alí Catrallí	910
1519	Maymat Zoch	1.260
1520	Alí Catrallí	1.000
1521	Çat Pachat (A) Estamaldo	333
1528	—	305
1529	Pere Català	400
1530	Luis Boluda	400
1531	Ferrando Merany	300
1532	Pere Català	200
1533	Miquel Silvestre	400
1534	Pere Vendrell	500
1535	Pere Vendrell	500
1536	—	600
1539	—	240
1540	Pere Vendrell	300
1546	Pere Vendrell	200
1550	Hieroní Varipí	280
1560	Beltran Maymó	300
1570	Miquel Camanyola	240
1580	Jaume Albercoch	450
1590	Miquel Carbó	160
1599	Pere Steve	140

Nota afegida en 2024.L'arrendament de l'any 1580 va ser de 212 sous.

Fent abstracció de les esmenes que caldria introduir per a que la gràfica reflectís la pèrdua de poder adquisitiu de la moneda en un període que abasta més de dos segles, s'observen unes oscil·lacions tolerables amb tendència a la baixa entre 1382 i 1399, seguides del sobtat descens de 1400. Aquest fenomen potser tinga dues causes acumulades: per una part l'envelliment de les instal·lacions i per altra les pluges catastròfiques de l'hivern 1399-1400 (36), encara que no sabem en quina mesura afectaren el bany.

Venen després una vintena d'anys en els quals periòdicament són renovats els materials i reparats els desperfectes. A partir de 1439 la baixa de preu és alarmant i continua fins arribar a la situació de 1448, en que l'arrendament del bany tingué que ser adjudicat als jurats de la moreria, potser perquè ningú no va voler licitar o, per tal d'evitar l'excessiva disminució de la renda reial. Des d'aleshores, amb la finalitat d'estimular els postors i els oficials que realitzaven la subhasta, el batle prometia una quantitat que era feta efectiva

(36) F. Diago: *Apuntamientos recogidos...*

si el preu superava el de l'any anterior i fins i tot si sols hi acudia un sol licitador a l'encant públic (37). Així va ocórrer en 1450, 1500, 1529, 1540, 1546 i 1560, anys en els quals s'observa un augment respecte als immediatament anteriors.

Les Germanies constitueixen el punt d'inflexió definitiu de la corba de preus. Ja no tornaran a recuperar-se. El desinterés dels postors hom detecta en el fenòmen d'arribar any que només n'acudia un a la subhasta i aquesta anomalia ha de tenir més causes que la dràstica disminució d'habitants registrada a partir de 1522 (38). Sembla com si en baixar els ingressos, el batle hagués descurat les obres de manteniment de l'edifici i per tant minvat la clientela. De ser certa la hipòtesi les obres d'urgència fetes en 1580, quan ja el bany estava inservible en la pràctica, serien la causa de la tímida pujada immediata.

El darrer aspecte a contemplar és l'erosió de la renda del bany en els 217 anys. Hem fet el càlcul a partir de la comparança entre el jornal d'un manobre en 1412 i 1580, dates de dues obres quasi a l'extrem de l'arc cronològic, i les mitjanes de les rendes del bany extretes deu anys abans i després dels triats.

1412.— jornal/dia d'un manobre	2 sous
1580.— jornal/dia d'un manobre	3 sous 10 diners
renda mitjana del bany entre 1400 i 1420	1.077 sous
renda mitjana del bany entre 1570 i 1590	283 sous

Es a dir, amb la recaptació de primers del segle XV el rei podia pagar el jornal de manobre durant 538'5 dies. A finals del segle XVI amb la renda recollida només podia pagar 74 dies de treball. La disminució representa el 86'25%.

Història

El Bany de la Moreria va ser construït junt a la Séquia de la Vila, per això és, segurament, el més antic de tots els cone-

guts, puix ja hem vist com les altres fonts d'abastiment d'aigua a la ciutat són posteriors.

S'esmenta el bany en la donació d'un hort a Domènec de Montsó en 1248, i tant pel text del Llibre del Repartiment (39) com pel del privilegi d'establiment de la moreria de 1252, sembla que estava en bon ús. Quaranta-cinc anys després Jaume II va confirmar la donació feta pel Batle de Xàtiva del bany a Joan d'Aliaga. Aleshores l'abandonament de l'edifici era tal que al document el cita com a "*quondam balnea vetera*" i encara afegeix, "*quod... construat, operetis ac fabricetis dicta balnea*" (40).

És important destacar que la condició imposada pel batle és la reparació d'un bany existent, el que vol dir que ni la disposició de la planta ni la tècnica constructiva podien ser alterades en gran manera per les obres. L'edifici de 1297 és essencialment el mateix que el del segle X.

En 1412 el bany va quedar greument afectat per una pedregada i tingué que reparar-se, "*com fos tot destròit*" (41). Les obres van durar de l'1 de març al 19 de maig. Hom desmuntà i tornà a muntar el porxe; es repassà el ràfec i tingueren que lluir-se per fora i per dins les voltes. Es van canviar una jàssena, setze cabirons i vuit lluernes, "*com pedra les hagués trencades*". Els materials emprats foren calç, arena, algeps i rajoles, i l'obrer de vila, manobres i fusters eren tots moros.

Encara de menor entitat van ser les obres de 1477, 1510 i 1570, fetes per a sanear teulades, la fornal, l'escala o la caldera.

La darrera intervenció sobre l'edifici fou en 1580. L'envelliment de les instal·lacions i l'extrema degradació retragueren l'oferta i la subhasta va quedar deserta. Assabentat el batle va encomanar un informe sobre l'estat del bany a Joan Pavia, obrer de vila i veedor de les obres reials (42). El cost total de les obres, que feu el mateix Pavia, ascendí a 989 sous, 10 diners, més del doble de la renda d'aqueix anys.

(37) A.R.V. Mestre Racional, Batlia de Xàtiva, números 3.035, 3.060, 3.080, 3.090, 3.096 i 3.108.

(38) R. Pinilla Pérez de Tudea: *Notas para un estudio de la moreria de Játiva (1519-1529)*.

Actes du II Symposium International du C.I.E.M. Tome premier. Institut Supérieur de Documentation n.º 4. Tunis, 1984.

(39) *Llibre del Repartiment*, assentaments número 2.695.

(40) Veure el Document número 5.

(41) A.R.V. Mestre Racional, Batlia de Xàtiva n.º 3.016.

(42) Veure el Document n.º 21. Joan Pavia va dirigir l'obra nova de la Seu de Xàtiva en 1598.

A finals del segle XVI —i potser des de molt abans—, el bany es va utilitzar per a quelcom més que les necessitats higièniques. La notícia que al seu interior els moriscos celebraven pràctiques religioses va arribar al rei. La reacció fou immediata: el 23 de juny de 1599 el bany era demolit, "*per evitar alguns abusos que presumia que feyen en dit bany los nou convertits*" (43). La casa que restà dempeus encara va ser arrendada en 1609 a Jaume Alarcó, calceter, per quatre lliures.

L'última vegada que s'esmenta el Bany del Raval de Sant Joan és en la memòria de 1708, remesa a Felip V després de la crema de Xàtiva, que contenia la proposta de reedificació de la ciutat:

La calle de Moncada se continuará recta hasta lo último del arrabal, que llaman el Pecher, en derecha de un baño derribado... (44).

Després, es perd tota referència.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Document n.º 1

Donació a Domingo Pérez, cuiner major del rei, d'uns banys a Xàtiva. Calataiud, 23 d'abril 1264.

ACA R.C. n.º 13. Foli 162 V

"Per nos et nostros, damus et concedimus per hereditatem propriam, franquam et liberam tibi, Dominico Petri de la Morere, super-cocho nostro, et tuis (balnea in) vila nostra vetula Xative, quae sunt extra portam Coçaltanie et platiam ipsorum ad faciendum ibi ortum. Quae balnea (affrontant ex una parte in) via publica, et ex alia in fonte, et ex alia in barrancho quod est inter murum ville Xative et balnea antedicta. (Quae balnea) et platiam eorundem cum lapidibus qui sunt ibi, habeatis tu et tuis ad faciendam ibi ortum, et cum introitibus, exitibus, affrontacionibus et pertinenciis suis universis, a celo in abisum, ad dandum, vendendum, inpignorandum, alienandum et ad omnes tuas tuorumque voluntates

libere perpetuo faciendas pro ut melius dici vel intelligi potest ad tuum et tuorumque bonum et sincerum intellectum, exceptis militibus sive clericis et personis religiosis. Datum Calataiubi IX Kalendas madii, anno Domini Mº CCº LXº quarto".

Document n.º 2

Donació a Pere de Trilles, servidor real, d'uns banys a Xàtiva. València 2 de desembre 1283.

ACA Registre 46. Foli 123

"Nos Petrus, Dei gratia Aragonum et Sicilie rex, comendamus vobis fideli nostro Petro de Trilles de domo nostra, balnea nostra Xative, habenda et tenenda quamdiu nobis placuerit, ita quod vos aptetis et aptari faciatis ipsa balnea, si necessarie fuerit, et quicquid ex nostris balneis receperitis, sit vestrum proprium, dum tamen ipsa vos tenere nobis placuerit, ut est dictum, mandantes universis officialibus Xative, quod semper tenendis balneis supradictis vobis prestant consilium et iuramen. Datum Valentie IIII nonas decembris".

Document n.º 3

Situació del bany de la Ciutat. Xàtiva, 22 de setembre 1468.

ARV, Mestre Racional, Capbreu de censals n.º 10.228

"Die XXII mensis Septembris anno. Septembris anno predicto, dimars, anno MCCCCLXVIII.

Lo Magnífich Mossen Jacme Semboi Despuig, cavaller, Locinent de Batle de la Ciutat de Xàtiva, instant e requirent a en Jacme Mayques, notari, altre dels procuradors fiscals del Senyor Rey, interroguia al Magnífich en Johan Sanz, donzell, tudor eo curador dels fills eo hereus den Trilles, si ell en lo dit nom te e posseheix algun immoble que fassa cens algu al Senyor Rey. E dix que los dits hereus fan cascun any cinch sols, per dits loismes o fadigues pagadors en la festa de Nadal, sobre un bany situat en la dita Ciutat de Xàtiva en la

(43) Veure el Document n.º 22.

(44) V. Boix: *Xàtiva, memòries...*

parrochia de Santa Maria, confrontant ab casa dels dits hereus, ab cases den Johan Sanz y ab dit den Galcera Lançol e ab adzucach, e ab lo mur de la dita Ciutat; de les quals coses instant e requirient lo dit en Jacme Mahyques, notari, dicto more, requiris esser feta carta publica.

Testimonis foren presents a les dites coses lo honorable en Bernat Borrell, notari, e en Andreu Buzeny, laurador, habitants de Xativa”.

Document n.º 4

Situació del Bany de la Ciutat. Xàtiva, 22 d'octubre 1688.

ARV, Mestre Racional, Capbreu de Censals, n.º 10.223. Foli 89 V i següents

” ... Item així mateix deté e poseheix (D. Pasqual Fenollet, Sr. del Genovés), lo dit son principal, una casa ab son ort, posada y situada dins los murs de la dita e precedent ciutat de Xativa en la parrochia de Santa Maria, en lo carrer dit de Moncada, que afronta ab casa de Don Joseph Exea, que solia ser de la herencia de Don Juan Sans de Albey, ab casa del Excelentíssim Sr. Duch de Gandia, per les espalles ab la muralla, carrero en mig y a la part davant ab casa de la herencia de D.ª Lluïsa Proxita, que solia ser de la herencia de Don Ramon Sans, dit carrer en mig; los banys de la qual casa que estaven en lo dit ort y tenen trenta dos pams comptadors del ort de dita cassa debes la muralla, dit carrero en mig y vint y huit pams de amplaria debes ponent, son tenguts sots directa señoria de Sa Magestat a cens de dos sous y sis dines reals de Valencia cascun any, pagadors ut supra...”.

Document n.º 5

Jaume II confirma la donació feta per Pere de Libiano, Batle del Regne de València, a Joan d'Aliaga, d'uns banys a la moreria de Xàtiva. València 4 d'abril 1298.

ACA, Cancelleria Regia 165. Folio 165 V, 166

Citat per R. Conde Delgado de Molina “Documentos para la historia del Reino de Valencia, serie Gratiarum de Jaime II (1294-1304)”. I Congreso de Historia del País Valenciano. Vol. I. València, 1973.

“Noverint universi quod coram nobis Jacobus, Dei gratia regis (sic) Aragonum etc., fuit per Johanes de Aliaga, vici-

num Xative, quoddam instrumentum per Petrus de Libiano, quondam (...) Baiulum regni Valencie generalem, ipsi Johani factum super stabilimento quondam balneorum veterum sitorum in villa Xative exhibitum et hostensum eius quidem instrumentum tenor talis: Sit omnibus notum quod ego Petrus de Libiano, baiulus generalis in regno Valencie per illustrissimo domino rege Aragonum, scienter auctoritate predicta ad comodum et utilitatem dicti domini regis, dono, trado et stabilio vobis Johani de Aliaga et vestris perpetuo, quondam balnea vetera sita in villa Xative, in capitu fussarie versa portam morerie Xative, sicut confrontantur cum censuali Ferdinandi de Oblitis et cum via ipsius censualis et cum censualis Petri de Colle. Iam dicta itaque balnea cum exaquatricii, albionis, clavegeriis et suis iuribus, tenedoribus et pertinentiis, vobis et vestris perpetuo auctoritate predicta, dono, trado et stabilio in hunc modum quod a proximo venturo festo Sancti Johannis mensis iunii usque ad tres annos proxime venturos et continue completos construatis, operetis ac fabricetis dicta balnea et extunc teneatis ipsa condirecta melioretis et in aliquo non deterioretis vos et vestris ad usum et consuetudinem boni acquiritoris et quod vos et vestris detis inde dicto domino regi et suis pro censu dictorum balneorum trescentos solidos, monete regalium Valencie, quod censo incipiat solvere a proximo venturo festo sancti Johannis...”

Document n.º 6

Reparacions al Bany de la Moreria. Xàtiva, 30 d'agost 1421.

ARV, Mestre Racional, Batlia de Xàtiva, n.º 3.018

“Item li doni altre stall al dit Mahomet Bocoro de scurar los alcavons del bany de la dita moreria, com hagues temps que nos fossen scurats e fossen plens, e per reffer e adobar quatre scalfadors que ha dins lo bany e muntar los de bayx en tro alt a la sobirana cuberta e per adobar alcunes arcades, que se eren menjades, de rajola, e per adobar e retornar alcunes lloses qui eren trencades e metre hi altres noves, totes aquestes coses foren en lestall per preu de cent quaranta quatre sous VIII diners. Ani apoca closa per en Vicent Portadora, notari, en Xativa a XXX dagost del dit any M CCCC XX I”.

Document n.º 7

Reparacions al Bany de la Moreria. Xàtiva, 1421.

ARV, Mestre Racional, Batlia de Xàtiva, n.º 3.018

“Item costaren tres portes dutes pera dins lo bany de la dita moreria, ab ses manegues de ferro e alfardons de ferro, XXX sous”.

Document n.º 8

Reparacions al Bany de la Moreria. Xàtiva 1421.

ARV, Mestre Racional, Batlia de Xàtiva, n.º 3.018

“Item com se fos entrada o asseguda la caldera del dit bany de la aygua calenta e se hagues de desfer tota la casa en que ella sta congregada e se hagues tota a reffer e fer bastiment per a fer alçaprems ab que la tornassen en son cert, e tot aço costa del dit Bocoro XXX V llll sous, llll diners”.

Document n.º 9

Concòrdia entre els veïns de Xàtiva ante els comissionats reals sobre la distribució de les aigües de Bellus, Santa i séquia de la Vila. Xàtiva, 24 de novembre 1422. Trasllat de 10 de març 1548.

Arxiu Històric Municipal de Xàtiva, AHMX, Epdnt. n.º 2.062.

“... E com en les Barreres de la dita ciutat sia lo bany del Senyor Rey apellat lo Bany del Rayal e la almagera a crexen, e sien los tints e adoberies e la almagera de la Sera den Macia Gorgo, vulgarment apellat los edificis, los quals prenen aygua per lur ampriu, ús e servitud de la fila o part de aygua apellada la Legonada, la qual discorria per la cequia apellada de la Vila... volem los dits diputats aixi de una part com de altra composants y transigents en aquesta forma, ço es, que los dits hereters, christians o moros... donen e sien tenguts donar aygua sufficient als dits banys, edificis e als orts de gracia... inseguint les quals aygues dels dits banys, edificis e orts de gracia per a lur servitud, hagen a tornar a la cequia mare a servir al rech de les terres... Volem encara los dits diputats aixi de una part com de altra puix los dits banys o edificis hagen aygua pera lur servitud la qual los sera donada per loch novell, que los forats de la cequia de la Vila per hon los dits banys, edificis y alguns orts de gracia antigament prenien aygua per a lurs servituds, sien a comunes despeses de les dites parts tancats, de manera que les tandes que de aqui avant discorreran per la dita cequia de la Vila fasen entregues sens alguna disminució de aygues...”.

Document n.º 10

Conducció de l'Aigua Santa al Bany de la Moreria. Xàtiva 29 de juliol 1423.

ARV, Mestre Racional, Batlia de Xàtiva, n.º 3.018

“Item doní a Mahomet Bocoro, moro de la moreria de Xativa per obra que feu en lo dit any M CCCC XX I en reparació e adop que feu en una presa que feu en la aygua de la dita ciutat per girar laygua a la caldera del bany e ab lo cost de una post que mes sobre la dita caldera, necessaria a la dita obra. Aní apoca closa per en Johan Borrell, notari, a XX V llll de Juliol del any M CCCC XX llll”.

Document n.º 11

Refecció a l'arrendador del Bany de la Moreria. Xàtiva 1450.

ARV, Mestre Racional, Batlia de Xàtiva n.º 3.035

“Item paguí al dit Alí Maçot Alcaponet XVI sous los quals lo dit Mossen Ffrancesc Despuig, Batle de Xàtiva li ha manat dar per VIII dies que folga lo banyper que noy havia foc ni aygue recapte, com obrasse cert obra en la font de la moreria don dit bany pren aygua”.

Document n.º 12

Adquisició d'un poal per a treure aygua de la caldera. Xàtiva, 1460.

ARV, Mestre Racional, Batlia de Xàtiva, n.º 3.042.

“Item paguí a Mahomat Tonyina, moro de la dita moreria, quinze sols. VI din. per fer hun poalet chich per traure aygua calenta de la caldera del bany de la moreria a obs de aquells quis banyen en lo dit bany, a mes, restrenyer e adobar nou poals del dit bany los quals stan fluxos e quasi e los mes desbastits, per tots los dits, quinze sols. Aní albara”.

Document n.º 13

Reposició dels vidres de trenta lluernes del Bany de la Moreria. Xàtiva 1469.

ARV, Mestre Racional, Batlia de Xàtiva, n.º 3.047

“Item doní a Mahomat Abib Al Coros, moro, X sous per preu de XXX taces de vidre que meté en lo dit bany per spilleres

e metre aquelles ab algec en lo dit bany, segons apar per la certificació del dit scrivà de la cort de la batlia de Xativa”.

Document n.º 14

Reparació del forn del Bany de la Moreria. Xàtiva 1470.

ARV, Mestre Racional, Batlia de Xàtiva, n.º 3.048

“Item doni a Mahomat Abib, obrer de vila, per obrar e adobar la boca de la forn del dit bany e metre argilla e rejoles e calç e un home ab ell per ajudant, tot per VI sous, lo qual li fon donat aital, segons se mostra per l'albarà fet per lo notari de la batlia”.

Document n.º 15

Reparació de la teulada del porxe del Bany de la Moreria. Xàtiva 1471.

ARV, Mestre Racional, Batlia de Xàtiva, n.º 3.048

“Item doni a Ali Guazez, obrer de vila, XXXXVII sous per preu dels quals, per mi, dit batle, li fon donat astall en lo porxe del bany hon meten la lenya, per descobrir o tornar a cobrir e metre tot lo mester de fusta, canyes e teula, com stigues dolentament e enpumat de caure, per la qual rao li fon donat lo dit stall, segons appar per la certificació del scriva de la cort de la batlia”.

Document n.º 16

Reparació dels murs i teulades del Bany de la Moreria. Xàtiva 11 de setembre 1472.

ARV, Mestre Racional, Batlia de Xàtiva, n.º 3.049

“Item doni a Abraham Detnin, obrer de vila, moro de la moreria de la dita ciutat de Xativa, sexanta set sols per un stall per mi a aquell donat per fer deu tapiades de paret en la casa del bany de la dita moreria, tapar portells de parets de aquell e recorrer les teulades e altres obres, segons en la apocha rebuda per lo notari de la dita cort a XI de setembre de dit any appar”.

Document n.º 17

Reparació del solat del Bany de la Moreria. Xàtiva, 9 de desembre 1500.

ARV, Mestre Racional, Batlia de Xàtiva, n.º 3.060

“Primo pos en data CCLXXXVII sous, VI diners de reals de Valencia a Ali Gazes e a Çahat Porri, moros, mestres de obra de vila de la moreria de la dita ciutat de Xativa aquells deguts per raho de un stall que per mi los fon donat a XXVIII de Maig del present any MD a totes liures despeses de fer e obrar en lo bany real de la dita moreria moltes obres, e senyaladament que tornaren de nou lo trespel de la casa calda del dit bany que esta tot de loses e per que feya aygua per les juntes sen entra e caygue sobre la forn del foch de aquell, e per stivar la sequia o scorredor que hix del dit bany fins a la orta e per altres despeses contengudes en lo acte del dit stall e hani apoca rebuda per en Johan Gralla, notari, a VIII de dembre del any dit MD la qual ab lo dit acte de stall restitueix a la present data”.

Document n.º 18

Refeció a l'arrendador del Bany de la Moreria a causa de les pluges. Xàtiva, 20 de setembre de 1501.

ARV, Mestre Racional, Batlia de Xàtiva, n.º 3.061

“Item pose en data LXVI sous, VIII diners a Abdallà Tagarí, moro arrendador del bany del Sr. Rey per XXX dies que barra lo dit bany per les pluges e aygues roges que bengueren en lo dit temps e nos pogue scalar lo dit bany, que comptant per... fa lo mes dita quantitat. Hani apoca rebuda per lo dit notari a XX de Setembre del any MDI”.

Document n.º 19

Diverses reparacions i adquisicions d'objectes per al Bany de la Moreria. Xàtiva, 30 de gener 1503.

ARV, Mestre Racional, Batlia de Xàtiva, n.º 3.063

“Item pos en data LXVII sols. VI din. a Ubaydal Bostric, moro fuster, per lo stall que per mi li es donat, ço es, per fer VIII poals nous e un poalet chiquet per traure aygua de la caldera del bany de la dita moreria e adobar tres poals vells a raho de IIII sols. cascun poal nou e II sols. per lo dit poalet e per los vells II sols, e per fer una boca per al forn del dit bany de pedra piquada e una porta nova de fusta per al portal fondo del palau calent e una stora per a on se despullen les dones e adobar e reffer la scala que davellen al forn del dit bany ab algeps e pedres, tot a carrech segons que per lo art del dit stall largament appar. Hani apoca rebuda per lo dessus dit notari a XXX de Gener del any MDIII”.

Refecció a l'arrendador del Bany de la Moreria pel temor d'un atac dels moros de Barberia. Xàtiva, 19 de setembre de 1503.

ARV, Mestre Racional, Batlia de Xàtiva n.º 3.063

“Item pos en data L sous, I diner a Abdallà Tagarí, moro de la dita moreria, los quals li foren donats en refaccio e *¿surena?* de XVII quel bany de la dita moreria barra e no feu labor ne guanya cosa alguna, com lo tingue arrendat per preu de MLX sous lany, fan los dits L sous, I diner, per causa de un gran avalot ques segui en la dita ciutat de Xàtiva e moreria, dient quels moros que havien barregat Cullera venien contra Xativa, e tots los moros de la dita moreria staven spantats e no guosaven exir de la dita moreria, e per ço no aneven mores ni moros al dit bany e stigue tanquat sens fer labor algu, de XXXI de agost fins a XVI de setembre. Hani apoca rebuda per lo dit en Frances Alfonso, notari a XVIII de Setembre del any MDIII”.

Document n.º 21

Solicitud al Batle per tal de que es repare el bany del raval de Sant Joan; informe dels experts de les obres reals i disposicions del Batle. Xàtiva, 18 de febrer 1580.

ARV, Mestre Racional, Batlia de Xàtiva, n.º 3.126

Requesta de adobar lo bany

Die XVIII mensis februario anno a Nativitate Domini
M D L XXX

“Davant la presencia del noble don Esteve Fenollet, cavaller Batle de la ciutat de Xativa (e) cort de aquell, personalment comparegue lo discret Frances Puico (o Pernico), notari procurador patrimonial en la present ciutat de Xativa e dix que lo bany real de Sa Magestat se a corregut y subastat per medi del corredor publich de les corts en lo raval de Sent Juan de la present ciutat de Xativa per molts dies y no se a trobat persona alguna que digues dita alguna per lo arrendament daquell, y es causa que, diuen tots que, del dit bany no poden tenir profit ne servitud de aquell a causa de ser la caldera molt antiquissima y gran y foradada que exia laygua de aquella per moltes parts y matava lo foch que en ella es, per aquesta causa nos podia ni pot calfar laygua y per lo semblant que no ya pastera alguna y axi mateix per estar lo aguaductus que va de la font al dit bany molt arroynat per

aver moltissims anys que no se a adobat y per lo semblant que per un escorredor que ya de una questa al costat de dit bany que es de Berthomeu Morato questa mesclat ab lo scorredors de ladoberia y com solten les talvinades de dita adoberia omplen l'escorredor de dit bany de tal manera que les aygues del bany no poden buydar y les talvinades de ladoberia rretornen dins lo bany y omplis aquell de tal manera que, del bany nos pot aver servitud en nenguna manera e que, per ço, requir a Sa Senyoria se serveixca provehir que vagen los experts qui tenen carrech de regonexer y veure les adoberies recaents al patrimoni de Sa Magestat per a que vaja a veure y rregonexer les cases del dit bany y veure lo que es necessari pera conservacio de aquell fer, y per a que feta la relacio, y Sa Senyoria se puixa provehir e manar fer en benefici del dit bany, e lo dit noble batle aconsellat, provehi e mana a mestre Juan Pavia, obrer de vila y a mestre Feliu Piquer, fuster, experts y vehedors de les obres reals qui presents estaven, que vagen a veure y rregonexer lo dit bany, ço es, la casa, lo bany, parets, teulades, caldera, cacaús, l'escorredor, poals, pasteres, vidrieres y tot lo demes que fara veure y rregonexer en aquella, y feta dita visura vinguen a fer relacio a la present cort, porque, aquella feta, se puixa provehir lo faedor de justicia.

Die XVIII mensis februarii, anno a nativitate Domini M D L XXX los honrats? mestre Juan Pavia, obrer de vila y mestre Feliu, fuster, experts de les obres reals dixeran y relacio feren, ser anats al bany real de Sa Magestat, aver mirat y rregonegut diligentment totes les necessitats quen aquell hia e digueren quey avia necessitat de desfer la caldera y tornarla a fer, perso questava foradada en los costats dels colps dels puals y axi mateix ya avia necessitat de posar una pila de pedra al costat de la caldera pera que la caldera estiga emplen, y que les dones y omens puant y trobant tos temps plena no pot rebre la caldera dany, y estartifisi nos podria fer sens posar una pila de pedra; axi mateix trobaren los cacaús del bany segos de sutja per les molts anys que no savia netejat; axi mateix trobaren les vidrieres totes rompudes, de necessitat sen avien de posar de nou; e axi mateix trobaren l'escorredor per on les aygues del dit bany discorren y tenen deso de rruina, y de les talvinades que de ladoberia de Morato yxen de les calsobres y pels en tal manera que stava l'escorredor tan sego que dins lo bany yavia un palm de altaria de pel y calsobres que nos podia servir del dit bany e axi mateix miraren e rregonegueren l'escorredor del bany y de ladoberia y trobaren y trobaren (sic) que l'escorre-

dor fon fet per al bany ab molta perfectio y molt ben fet, y trobaren que les corredor de ladoberia fon engranat apres en les corredor del bany, rompent lo quexer de aquell dantli de hexida per alli ab molt gran dany e perjuhi del bany real y axi que, de necessitat, per a aquel bany estiga net de mundicies, ladoberia a descorrer per altra part e no anar mesclat ab les corredor del bany, y si aso nos fa lo bany nostara quito destes mundicies que de ladoberia yxen; axi mateix ya necessitat de rrecorrer les teulades y altres remendos, y puals y dos pasteres y una porta y dos llindars de pedra per als portals de dins lo bany; y axi mateix ya necessitat que les parets migeres se alsen una parada alllrededor porque no pugen entrar en dit bany per les portes ser baxes, e si tot lo contengut en dita relacio nos fa, nos pot servir de dit bany ni aprofita del modo questa y aso digueren, questa Deu y ses consencies.

E lo dit noble Batle, vista dita requesta y la relacio feta per lo dit mestre Juan Pavia per la qual consta aver necessitat de fer les desus dites obres en lo desus dit bany provehi e mana que, dites obres sien fetes segons en la dita relacio se conte e pera dit efecte se compre tot lo necessari per a fer dites obres y necessitats, ell, dit noble Batle, com a receptor real pagara lo que convindra pera fer les dites obres y necessitats; y noresmenys Sa Senyoria mana personalment a Berthomeu Morato, blanquer, que dins temps de un any de hui en avant contador, sots pena de XXV sous fasa sequia per on puixa tenir i expedient per a on se puixa escorrer les talvinades y calsobres y aygues y inmundicies de la sua adoberia que afronta ab dit bany y en lo entretant conserve y guarde que les aygues y brutedats que exiran del dit bany no fassen perjuhi se causara, lo dit Maroto, a ses propies despeses, ho aja de netejar; y noresmenys que de continent, sots la dita pena, torne y reedifique la paret de ladoberia, en los corredor fasa porta ab sa clau a la dita adoberia, porque estant aquella uberta rep dany y en les vidrieres y les trenquen”.

Document n.º 22

Arrendament del bany del raval de Sant Joan a Pere Steve per cent quaranta sous des del 9 de febrer fins el 31 de desembre. Enderrocament del bany per ordre del rei. Xàtiva, febrer-juny 1599.

ARV, Mestre Racional, Batlia de Xàtiva, n.º 3.143

“Item pose en rebuda cent quaranta sous de Pere Steve, nou convertit de dit raval, per preu dels quals per dit mon

predecessor ab intervencio dels dits oficials patrimonials mitjançant lo dit corredor fonch arrendat a dit Steve, com a mes de preu donant, la casa del bany de dit arraval a temps de un any (*en la interlínia*: restan de) de nou de febrer 1599 fins lo ultim de dehembre seguent per dit preu, segons appar per dita certificacio de Frances Luis Pastrana, notari.

Al marge: Reduida a noranta tres sous quatre diners perço que segons ha constatat per informacio de testimonis, lo dit bany per manament de Sa Magestat es estat demolit e escrit que dita demolicio es estada feta per manament de Sa Magestat per evitar alguns abusos ques presumia que feyen en dit bany per los nou convertits.

E la dita informacio es feta a 26 de juny 1599 y axi lo lloguer de dit bany no devia pagarse sino fins al dia de la demolicio que segons se dis fonch a 23 de dit mes de juny, que aquest conte puja xixanta sous y onse dines, contant del primer de Giner fins dit dia, empero per quant lo dit batle ha dit haver cobrat les dos terses de la arrendament, per ço, la dita partida se ha reduhit als dits 93 sous 4 dines.

E la dita informacio es cosida al principi del present conte.

E en lo fil es una certificacio per la qual appar que la casa del bany apres del derrocat lo bany no ses poguda arrendar. La certificacio es feta per Lluís Pastrana, notari a 2 de maig 1602, dita certificacio en lo fil a la fi.”

